

MUSTAFA ALİCAN

DOĞU'NUN VE BATI'NIN BÜYÜK SULTANI

ALPARSLAN

DOĞU'NUN VE BATT'NIN BÜYÜK SULTANI

ALPARSLAN

Mustafa Aican

Selçuklu Tarihi

TİMAŞ YAYINLARI | 4837

Selçuklu Tarihi | 9

EDİTÖR

Zeynep Berktaş

KAPAK GÖRSELİ

osmanlidunyasi.com

KAPAK TASARIMI

Yasin Çetin

İÇ TASARIM

Nur Kayaalp

1. BASKI

Aralık 2019, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-3228-0

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,

Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul

Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık

Yılanlı Ayazma Sok. No: 8

Davutpaşa-Topkapı/İstanbul

Telefon: (0212) 482 11 01

Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak

Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.

İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

MUSTAFA ALİCAN

Trabzon'un Köprübaşı ilçesine bağlı Beşköy beldesinde dünyaya geldi. Çocukluk yılları Bursa ve İstanbul'da ecdadın canlı varlığını temâşâ ile geçti. 2007 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 2012'de Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne sunduğu "Bir Ortaçağ Şehri Olarak Meyyâfârikîn (Silvan)" başlıklı teziyle tarih doktoru oldu. Muhtelif gazete, dergi ve internet sitelerinde makale, çeviri, eleştiri ve yorum yazıları yayınlandı. 2013 yılında yardımcı doçent, 2016'da doçent oldu. 2012-2018 yılları arasında Adıyaman Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalıştı. Muş Alparslan Üniversitesi Selçuklu ve Malazgirt Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin (SEMAM) kurucu müdürü olarak görev aldı. 2008-2018 yılları arasında Dr. Gökhan Kağnıcı ile birlikte kurduğu *Tarih Okulu Dergisi*'ni idare etti. Özeld e Selçuklu, genelde ise İslâmî Ortaçağ tarihi ile ilgilenen yazar, Muş Alparslan Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü olarak çalışmalarını sürdürüyor.

Yayınlanmış eserleri: *Selçukluları Yeniden Keşfetmek* (Prof. Dr. Mehmet Ersan ile birlikte) (2012); *Osmanlı'dan Önce Onlar Vardı* (Prof. Dr. Mehmet Ersan ile birlikte) (2013); *Türklerin Kayıp Yüzyılı* (Prof. Dr. Mehmet Ersan ile birlikte) (2014); *Kayıp İslâm Tarihi* (Tercüme) (2016); *Tarihin Kara Yazısı Moğollar* (2016); *Kıyametin İlk Günü, Malazgirt 1071* (2017) ; *Selçuklular, Tarihu İbnü'l-Verdi* (Tercüme ve yayına hazırlama) (2017); *Malazgirt Zafer, Bin Yıllık Miras*, ed. (2018); *Selçuklunun Öncü Veziri Kündüri* (2018); *Yıldızların Bahtına Hükmeden Son Cihangir* (Prof. Dr. Cüneyt Kanat ile birlikte) (2018).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ | 9

GİRİŞ

Yıldızın Parladığı An | 11

I. BÖLÜM

Bir Kahraman Doğuyor | 23

II. BÖLÜM

Alparslan'ın Kaderi | 41

III. BÖLÜM

Taht Yolunda | 59

IV. BÖLÜM

Sultan Alparslan | 77

V. BÖLÜM

Saltanat Makamı | 95

VI. BÖLÜM

Atalar Yurduna Seyahat | 113

VII. BÖLÜM

İsyan ve Zafer | 125

VIII. BÖLÜM

Kafkasya Gazâsı | 135

IX. BÖLÜM

İhanet | 145

X. BÖLÜM

İslâm Sultanı | 159

XI. BÖLÜM

Nil'e Yolculuk | 173

XII. BÖLÜM

Malazgirt Zaferi | 187

XIII. BÖLÜM

Tarihin Semasından Kayan Yıldız | 209

SONUÇ YERİNE

Tarihin Kilidini Açan Hükümdar | 221

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA | 227

İNDEKS | 243

ÖNSÖZ

Biyografi, bireyi merkeze alan bakış açısıyla tarihin insanın gözünden okunabilmesini sağlayan bir yazım türüdür. Tarihin insan eylemlerine dayanmakla birlikte insanı aşan ve onu bir anlamda anonimleştiren bir anlatı olduğu düşünüldüğünde, biyografinin önemi tartışılmaz hale gelir. Öte yandan, tarihî karakterlerin biyografisini kaleme almaya dönük bütün teşebbüslerin bir yanıyla da yazarın bakışının izlerini taşıdığı gerçektir. Kendisinin dışına çıkmayı başarıp yazısına konu ettiği kişi ile nesnel ilişki kurabilen bir yazar tasavvur edilemez. Dolayısıyla, okuyucu okumaya hazırlandığı bu metnin, yazarın bakıp da gördüğü bir Sultan Alparslan olduğunu unutmamalıdır. Hiç kuşkusuz bu durum, bu metindeki Sultan Alparslan'ın kurgusal bir karakter olduğu ve tarihî bağlamından koparılarak salt edebî bir kimlik olarak yapılandırıldığı anlamına gelmemektedir. Bilakis, yazarının bir Selçuklu tarihçisi olması dolayısıyla kaynaklarda yer alan bilgiler hemen her bakımdan göz önünde bulundurulmuş, metin içerisinde görülecek atıflardan da anlaşılacağı gibi kaynaklara dayanan bir biyografik tasavvur benimsenmiştir. İnsanın sosyal, kültürel ya da siyasî varoluşunun tarihî örnek ve referanslarla doğrudan doğruya irtibat içerisinde olduğundan hareket edilerek okuyucunun Sultan Alparslan ile özdeşlik kurabileceği bir zemin oluşturulmak istenmiştir.

Doğu'nun ve Batı'nın Büyük Sultanı Alparslan ismini verdiğimiz bu kitap, akademik bir altyapıya yaslanan ve Selçuklu Sultanı Alparslan'ın insanî taraflarını öne çıkarma gayreti içinde olan bir metin olarak tasarlandı. Bu şekilde de gerek yazarın gerekse okuyucunun tarihin akışı içerisinde gelişen hadiselerin insanî temellerine ilişkin bir görüş elde edebilmesi arzu edildi. Bu yapılırken de açık, ifade gücü yüksek ve kolay okunabilir bir üslup, edebî göndermelerle bezeli

ve okuyucuyu sıkmayacak bir yazım biçimi takip edilmek istendi. Tarihimizin en dikkat çekici ve başarılı hükümdarlarından biri olan Sultan Alparslan'ın hayat hikâyesinin, başta gençlerimiz olmak üzere okumayı iş edinmiş herkesin istifade edebileceği bir şekilde anlatılması hedeflendi. Şüphesiz temel hedef buydu. Başarılı olup olmadığına okuyucu karar verecektir. Bu çalışmanın yazarı açısından en önemli özelliği, Muş'ta ve Nizâmiye medreselerinin büyük kurucusu Sultan Alparslan'ın ölmez anısını yaşatan Muş Alparslan Üniversitesi'nde yazılmış olmasıdır. Yazarı, bu durumu tarihe not düşmek ve bundan aldığı manevî hazzı burada bahusus belirtmek arzusu içerisinde. Bunun kendisine nasip olmuş bir şeref olduğuna inanmaktadır.

Çalışmanın ortaya çıkış sürecinde doğaldır ki birçok kişinin doğrudan ve dolaylı katkısı oldu. İsimlerini burada anmak suretiyle kendilerine olan şükran duygularımı kayıt altına almak isterim. Öncelikle kendilerine büyük bir dünya borçlu olduğum hocalarım Salih Demirci, Prof. Dr. İsmail Aka, Prof. Dr. Mehmet Ersan ve Prof. Dr. Cüneyt Kanat'a teşekkür ederim. Ek olarak gerek çalışmanın ilk taslaklarını okuyan gerekse de şu veya bu şekilde kitap ile ilgili olarak konuştuğum, konuya dair düşüncelerini benimle paylaşma nezaketini gösteren Prof. Dr. Abdüllatif Tüzer, Dr. Yusuf Çıfci, Yunus Aytok, Dr. Gökhan Kağnıcı, Dr. Bahattin Çatma, Dr. Hidayet Kara ve Dr. Murat Alanoğlu'na müteşekkirim. Kitabın okuyuculara ulaşmasını temin eden Timaş Yayınları çalışanlarına da teşekkür ederim.

Son olarak kendisine yalnızca bir isim vermeyip aynı zamanda misyon da yüklediğim oğlum Ahmet Melikşah'ın adını anmak ve bütün ihmalkârlığıma rıza ve tahammül gösteren ilk okurum ve acımasız münekkdim, sevgili eşim Dr. Songül D. Alican'a duyduğum minneti de belirtmek isterim.

Kitabın okuyucuya faydalı olmasını dilerim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Doç. Dr. Mustafa Alican

8 Kasım 2019, Muş

GİRİŞ

YILDIZIN
PARLADIĞI
AN

Gününün yirmi dört saati boyunca yaratıcı olan hiçbir sanatçı yoktur; onun yarattığı en büyük ve en kalıcı yapıtlar, yalnızca ve yalnızca ilham perisinin geldiği o pek ender rastlanan anlarda oluşmuştur. Aynı şekilde, gelmiş ve geçmiş bütün çağların en büyük şairi ve yaratıcısı olarak kendisine hayranlık beslediğimiz tarih de sürekli yaratıcı olmamıştır. Goethe'nin 'Tanrı'nın gizemli atölyesi' diye adlandırdığı tarih içinde de günlük ve önemsiz olaylar pek çoktur. Tarihte de, sanatın her türünde ve günlük yaşamda olduğu gibi çok görkemli ve unutulmaz anlara ender rastlanır. Tarih, çoğu kez bir kronik hazırlayıcısı gibi titiz bir çalışma ile gerçek olayları halkalar gibi art arda ekleyip binlerce yılı saran dev bir zincir oluşturur; her türlü heyecan ve gerilim için bir hazırlık dönemi, her gerçek olay için de bir oluşum süreci gereklidir. Bir ulusun içinden bir dâhinin çıkabilmesi için milyonlarca insanın dünyaya gelmesi gerekli olmuş, gerçek bir tarihsel olayın, yani yıldızın parladığı anların oluşması için de milyonlarca saat beklemek zorunda kalınmıştır.

20. Yüzyılın en büyük yazarlarından biri olan Avusturyalı Stefan Zweig, tarihin akışına yön verdiğini düşündüğü on iki tarihsel olay ve figürü etkileyici bir edebî ifade gücüyle anlattığı “*İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar*” adlı kitabına bu cümlelerle başlar. Anlaşılabileceği gibi, Zweig’in yaratıcılık anlayışı, belki biraz da ruhsal olarak tanımlanabilecek bir coşkunluk ihtiva etmektedir. Söz konusu coşkunluğun, “*kuluçka dönemi*” şeklinde nitelendirebileceğimiz belirli bir zaman akışının ardından ortaya çıkan bazı ender anlarda kendini gösteren sıra dışı bir tecrübe olduğu söylenebilir. Bu tecrübe sanatçının üretimi sırasında “*ilham perisi*” olarak deneyimlenen bir olguyken, “*gelmiş geçmiş bütün çağların en büyük şairi ve yaratıcısı*” olan tarihin yaratıcılık serüveninde ise “*yıldızın*

parladığı anlar” olarak tezahür etmektedir. Sanatçının gerçek bir sanat eseri üretebilmesi için hazırlık dönemine ihtiyacı olduğu gibi, tarihin de bir kahramanı sahneye çıkarmak için birçok “*günlük ve önemsiz olay*” geçirmesi gerekmektedir. Bu durumu, gerektiği kadar kuluçkada kalan bir yumurtanın çatlaması, yeteri kadar ısıya maruz kalan suyun kaynama noktasına ulaşması, bir kadının geçirdiği hamilelik sürecinin ardından bebeğini doğurması veya gereksinim duyduğu su, güneş ve gübreyi alan bir ağacın meyveye durması gibi örnekler ile bir tür analoji kurmak suretiyle de idrak edebiliriz. İster Zweig’in yaptığı gibi adına “*ilham perisi*” yahut “*yıldızın parladığı anlar*” densin, isterse köklerine su yürüyen bir ağacın dallarında açan çiçeğin tomurcuklanması gibi bir tekâmül ve olgunlaşma sürecinden bahsedilsin, neticede işaret edilen şey aynıdır. Sanatsal yaratıcılık ve tarihsel akışın yön değiştirmesi her hâlükârda bir çeşit milat düşüncesi ile irtibatlıdır. Doğu geleneğinde uğurlu kabul edilen Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının aynı burç ve derecede bir araya geldikleri talihli zaman dilimini tarif için kullanılan “*kıran*” kavramı ile bu talihli dönemde dünyaya geldikleri için “*Sahipkıran*” olarak adlandırılan hükümdarların büyük işler yapmaya yazgılı oldukları anlayışı ile sözünü ettiğimiz milat düşüncesi arasında bağlantı kurulabilir. Her iki durumda da “*belirleyici bir hâricî faktöre*” işaret edilmekte ve yaratımın/ oluşumun/dönüşümün kendinde değil, ilişkisel ve dolaylı olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu başlangıç noktasından hareket edilerek, tarihin kahramanlar (yapan/kuran/biçim veren/yaratan özneler) tarafından yapıldığı ve tarihî hadiselerin, bir manada onların varlıkları ile yoğrularak şekillendiği söylenebilir.

Tarihin kahramanlar tarafından yapıldığı düşüncesinin, tarihin, düşünme etkinliğinin en temel konuları arasına girdiği dönem olduğundan dolayı “*Tarih Yüzyılı*” olarak adlandırılan 19. Yüzyıl

düşünürlerini fazlasıyla meşgul ettiğini biliyoruz. Auguste Comte, Charles Darwin, Karl Marx ya da Georg Wilhelm Friedrich Hegel gibi tarihte bir tür mekanizma yahut ilerleme hattı olduğunu ve bunun keşfedilebileceğini, dolayısıyla da tarihe ilişkin bütüncül bir bakışı açısının ortaya konulabileceğini savunan düşünürlerin küllî tarih anlayışları ile birlikte ele alınması icap eden tarihin kahramanlarca yapıldığı düşüncesi, esas itibarıyla insanlık tarihinin köklü pratikleri ile ilişkilidir. Antik çağların muktedir tanrılarını ve muhtelif toplumların kültürel belleklerinde asırlar boyunca yaşayan destanlardaki tanrısal figürleri, peygamberleri, şamanları, brahmanları ya da rahipleri tarih yapan kahramanlar içerisinde zikretmek mümkündür. Aynı şekilde siyasî, dinî ve kültürel yapıları derleyip toplayan, bir araya getiren ve bunlardan millet inşa eden tarihî özneleri, özellikle milliyetçilikler çağında kurucu figürler olarak önem kazanan ve ulusların bir çeşit babaları olarak kurgulanan, insanî yönlerinden soyutlanıp millî değerlerle özdeşleştirilen büyük adamları da... Bütün bu figürler, tarih boyunca her toplumda “*bir şeyleri değiştiren, yok eden, şekillendiren, inşa eden ve meydana getiren muktedir aktörler*” olarak değerlendirilerek büyük saygı görmüş ve kutsallaştırılmış; böylece de tarih, birbirini ardına dizilen tarihî olayların meydana getirdiği vasat tarafından üretilen kahramanların, olaylara biçim veren bir tarihsellik (*yıldızın parladığı an*) ile bütünleşerek istikamet verdikleri bir akış olarak görülmüştür. Böyle bakıldığı zaman, biyografisini kaleme almaya çalıştığımız Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan’ın da tarihin akışına istikamet veren kahramanlardan biri olduğunu belirtmekte bir sakınca yoktur.

1040 yılında meydana gelen Dandanakan Savaşı’nın ardından kurulan Büyük Selçuklu Devleti’nin ikinci hükümdarı Sultan Alparslan’ın tarihî bir figür olarak sahneye çıkışı, Zweig’in da işaret ettiği gibi “*yıldızın parladığı anların*” oluşması için beklenmesi gere-

ken “*milyonlarca saatin*” ardından gerçekleşmişti. İslâm Peygamberi Hz. Muhammed’in vefatını takip eden süreç içerisinde hızlı bir yükseliş grafiği yakalayan Müslümanlar çok geçmeden Arabistan’a ek olarak Mısır, Kuzey Afrika, Filistin, Suriye, Irak, İran, Horasan, Mâverâünnehir ve Endülüs gibi bölgeleri fethetmiş, ayrıca el-Cezîre ve Ermeniyye taraflarını da kontrol altına almışlardı. İlâveten Akdeniz’de de önemli başarılar elde edilmiş ve başta Kıbrıs olmak üzere birçok ada da Müslümanlar tarafından ele geçirilmişti. Suğûr ve avâsım hattı olarak nitelendirilebilecek olan Bizans hudutlarına kadar ulaşan bu İslâm fetihlerinin, gerek Bizanslılar tarafından kurulan sınır koruma sisteminin (*akritai*) başarısı gerekse Müslümanların kendi dâhilî sorunları sebebiyle en azından Bizans sınırlarında durduğunu biliyoruz. Aslına bakılırsa, sözü edilen hatta Müslüman ordularının askerî faaliyetleri durmuş değildi. Senenin belli zamanlarında örneğin Ankara ya da Eskişehir gibi Anadolu’nun iç kesimlerine kadar uzanan gazâ akınları tertip ediliyor, Bizanslılar tarafından karşılık da verilen bu akınlar taraflar arasındaki askerî mücadelenin mahiyetini teşkil ediyordu. Bununla birlikte, Bizanslılar ile Müslümanlar arasında bir *statûko* oluşmuştu ve İslâm dininin mensupları *Îlâ-yı Kelime-tullaha* ilişkin dinamizmlerini önemli ölçüde yitirmişlerdi. Bu, hem Bizans’ın hem de Müslümanların birbirlerinin varlıklarını tanıdıkları ve iddialarını askıya aldıkları anlamına gelmektedir. Taraflar arasında esir mübadeleleri yapılıyor, iç meselelerinden dolayı birbirlerinden emin olmalarını temin edecek anlaşmalar imzalanıyordu. Evrensellik iddia ve talebi bakımından Hristiyanlık ile rekabet etme noktasında olan İslâm, Müslümanların kendi dâhilî sorunları nedeniyle siyasî hayatietini yitirmiş durumdaydı.

İslâm tarihinin erken dönemlerinden itibaren siyasî hayata yön veren hilafet tartışmaları, Emevîlerle birlikte şûrâ anlayışının terk edilerek Bizanslılar ve Sâsânîlerde olduğu gibi hanedan esaslı devlet

anlayışının benimsenmesi, hiç şüphesiz coğrafi büyümenin doğal bir sonucu olarak klasik İslâmî siyaset kültürünün yerini daha kozmopolit ve adaptasyon gerektiren yeni bir siyasî kültüre bırakması, Şîî ve Hâricî muhalefet odaklarının isyan, çatışma ve kaos yaratma meyilleri, uzun süre azat edilmiş köle (*mevâlî*) muamelesi gören Arap-dışı Müslümanların her geçen gün sayıca artmaları nedeniyle oluşan ve daha sonra Emevî Halifeliği'nin de yıkılmasına sebebiyet veren toplumsal dengesizlik, Endülüs'ün merkezî İslâm coğrafyasından koparak farklı bir siyasî kültür geliştirmesi, 10. yüzyıl başlarında Şîî Fâtımîlerin liderliğinde Kuzey Afrika ve Mısır'dan başlayarak Filistin, Suriye, el-Cezîre, Irak ve İran'ın bazı yerlerine kadar ulaşan yeni bir siyaset ve hilafet anlayışının meydana getirdiği parçalanma, bütün bunlara bağlı olarak Bağdat'a kısılp kalan Abbâsîlerin çaresizlik içinde olanları izlemekten başka bir şey yapamamaları gibi çeşitli nedenler ve bu nedenlerden kaynaklanan başka sorunlar nedeniyle İslâm tarihi bir tür tıkanıklık içerisindeydi. Erken İslâmî dönemin karakteristik özelliğini teşkil eden siyasî ve kültürel birlik bütünüyle tahrip olmuştu. İslâm coğrafyasının dört bir tarafında yapısal sorunlar ortaya çıkmış ve halifenin otoritesi daha önce hiç olmadığı kadar sarsılmıştı. Bunlardan beslenen siyasî ve kültürel yozlaşma da almış başını gidiyor, İslâm'ın temel ilkeleri ile örtüşmek bir yana İslâm-dışı formlara savrulan bir sürü dinî hizip de kendi bildiğini okuyordu. İslâm dünyasının geleneksel din ve siyaset anlayışı tabir yerindeyse yok olmak üzereydi. Böyle zorlu bir dönemde İslâmiyet ile Sünnî kavrayış üzerinden ilişki kuran Selçukluların yükselişi, İslâm dünyasındaki yeni bir dönüşümün başlangıcı oldu. İslâm dünyasında siyasî birliği tesis etmeyi öncelikli siyasî misyon olarak benimseyen Selçuklular, Müslümanlar açısından yeni çağın da kapısını açtılar.

1055 yılında Halife el-Kâim Biemrillah'ın daveti ile Bağdat'a gelerek Abbâsî Hilafeti'ni himayesi altında alan ilk Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, evvela Bağdat'taki Şîi-Büveyhî sultasını sona erdirmişti. Bizzat Tuğrul Bey tarafından ilan edilen Selçuklu siyasetinin temel hedefi, Şîi-Fâtımî Halifeliği'ni yok edip İslâm dünyasındaki siyasî birliği yeniden ihyâ etmektir. Bunun için çok çaba harcadığını, hatta gayretlerinden dolayı kendisine Halife tarafından "*Kâsımu Emîru'l-Müminîn (Müminlerin Emiri'nin Ortağı)*" ve "*Muhyîu Ehli's-Sünne (Ehl-i Sünneti Diriltten)*" gibi bu misyonu bir anlamda resmîleştiren unvanlar verildiğini biliyoruz. Dolayısıyla, yukarıda sözünü etmiş olduğumuz İslâm tarihindeki tıkanmanın nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik faaliyetlerin Selçuklularla birlikte ümit verici bir aşamaya kavuştuğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sultan Tuğrul Bey tarafından atılan adımlar, halefi Sultan Alparslan'ın tarihin semasını aydınlatan parlak bir yıldız gibi yükselmesine zemin hazırlamıştır. Burada bir kez daha Zweig'a dönecek olursak, Sultan Alparslan'dan önce beklentiyle geçen "*milyonlarca saat,*" Tuğrul Bey tarafından yakılan meşale ile adeta bir "*kıran*" vaktine kanalize edilmiş, "*yıldızın parladığı an*" ufukların ötesinden kendini göstermiş, *fecr-i kâzib* yerini *fecr-i sadığa* bırakmıştır.

Biyografisini kaleme aldığımız Sultan Alparslan, amcası Tuğrul Bey'den tevarüs ettiği siyasî mirası temellük etmiş, bu doğrultuda politika üretmişti. Gazâ ve cihada verdiği önem bir tarafa, amcasının bıraktığı yerden alarak İslâm dünyasındaki siyasî birliği tesis etmek gayretini öncelikli tutmuş, onun döneminde özellikle Suriye ve Filistin bölgesinde yürütülen faaliyetlerin sonucunda bölgedeki Fâtımî etkinliği büyük ölçüde sona erdirilmişti. Öte yandan 1071 yılında Sultan Alparslan'ın Fâtımîlere son darbeyi vurup İslâm dünyasındaki ikiliği sonlandırmak için bizatihi Mısır seferine çıktığını biliyoruz. Bu esnada ciddî bir sosyoekonomik buhran ile malul durumda bulunan

Fâtımîlerin Selçuklular için bir anlamda kolay lokma durumunda olması, söz konusu seferin başarı şansının olabildiğince yüksek olduğuna işaret etse de, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in Türkleri Anadolu'dan sürmek ve İslâm dünyasına hâkim olmak maksadı ile çıktığı sefer nedeniyle Sultan geri dönmek zorunda kalmıştı. Sultan Alparslan'ın Müslüman âlemindeki birliği tesis etmeye dönük gayreti yalnızca siyasî ve askerî planda kalmamış, onun, özellikle veziri Nizâmülmülk'ü görevlendirmek suretiyle kurdurduğu Nizâmiye medreseleri de İslâm dünyasındaki kültürel birliğin tesisinde önemli işlevler görmüştü. Selçuklu ülkesinin her bölgesine kurulan ve çağdaş kaynaklara bakılırsa büyük şehirlerden köylere kadar tüm yerleşim birimlerine kadar her tarafa yayılan bu medreseler, özellikle müfrit Şia'nın yayılmasının önünde engel teşkil ettiği gibi, Sünnî İslâm anlayışının kurumsallaşmasını da sağlamıştı. Daha sonraki asırlarda Sünnî siyaset anlayışının İslâm tarihinin temel dinamiği olarak işlev görmüş olmasının Selçuklu Sultanı Alparslan tarafından atılmış olan bu adımların bir sonucu olarak geliştiğini söylemekte bir sakınca yoktur. Meseleye bu açıdan temas edildiğinde, Sultan Alparslan'ın tarihî faaliyetinin İslâm tarihinde önemli değişim ve dönüşümlere kaynaklık ettiği, bu noktadan hareketle tarihin akışını değiştirdiği söylenebilir.

Tarih yapıcı bir özne olarak Sultan Alparslan'ın en önemli tarihî rolünün, Malazgirt'te Bizans İmparatoru'na karşı elde ettiği büyük zafer olduğu vurgulanmalıdır. 26 Ağustos 1071'de Romanos Diogenes'e karşı kazandığı bu ihtişamlı zafer birçok açıdan önemlidir. Öncelikle söz konusu zafer ile birlikte Müslümanların Hristiyan dünyası karşısındaki konumu farklılaşmıştır. Birkaç asırdan beri Bizans karşısında durağanlaşmış olan İslâmî siyaset yeniden hayatiyet elde etmiş, daha önce işaret ettiğimiz tarihî tikanıklık giderilmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun İslâm dünyası karşısındaki direniş hatları

çökmüş, Selçukluların önderliğindeki Müslümanlar, büyük zaferin üzerinden henüz on yıl bile geçmeden İstanbul önlerine kadar gele- rek İznik'te yeni bir Selçuklu devleti kurmuşlardır. İslâm dünyasının Bizanslılar karşısındaki durağanlığı ile birlikte düşünüldüğünde, Malazgirt Zaferi'ni takip eden Anadolu'nun kısa sürede fethedilip İslâmlaştırılması vetiresinin ne kadar önemli olduğu kolay bir şekilde anlaşılacaktır. Öte yandan Malazgirt'te Sultan Alparslan tarafından kesilen “*Gordion Düğümü*” nün, öncelikle Anadolu'nun dönüşümünü sağlayan, takip eden süreçte ise Türkmen Beyliklerine, nihayetinde de Osmanlılara aktarılan ve isimleri İslâm ile özdeşleşecek olan Türkleri Viyana önlerine kadar taşıyacağını bildiğimiz benzersiz bir siyasi mirasın yaratılması ile sonuçlanan yeni bir ilerleme sürecini, bir ileri taarruz harekâtını başlattığı da hassaten belirtilmelidir.

Müslümanlara karşı başlatılan topyekûn bir Hristiyan saldırısı olarak Haçlı Seferlerinin İslâm dünyasında yaşanan Selçuklu lider- liğindeki dönüşüm ile yakından irtibatlı olması, Sultan Alparslan'ın sergilediği tarihî varlığın mahiyetini göz önüne seren bir başka göstergedir. Daha önce şu ya da bu şekilde Bizans'ın önlerinde set olduğu Müslümanların, Malazgirt Savaşı'ndan sonra evvela bütün barikatları altüst ederek Anadolu Yarımadası'nı dönüştürmeleri ve ardından yeni öğrendikleri denizcilik faaliyetleri ile Akdeniz ve Adalar Denizi'nde güçlü bir varlık ortaya koymaları gibi sebepler Avrupa'nın gözünü korkutmuştu. Türklerin, durdurulmamaları halinde daha ileri gidecekleri açıktı ve Boğazları aşıp Avrupa'ya geçmeleri ya da gemilerine binip İtalya Yarımadası'na yelken açma- ları an meselesiydi. Türkleri durdurabilmek amacıyla yüzyıllardır devam etmekte olan dinî anlaşmazlıklarını ve birbirlerine olan düşmanlıklarını bile çözümleme noktasında önemi ilerlemeler kaydeden Hristiyan âleminin haklı olduğunu biliyoruz. Haçlılar tarafından tertip edilen seferlerden dolayı birkaç yüzyıl gecikmiş

olsa da Osmanlılar ilk fırsatta Avrupa'ya geçecek ve uzun süre durdurulabilmeleri mümkün olmayacaktı. Bu bakımdan, 1071 yılında Sultan Alparslan tarafından istikamet verilen tarihî akışın yalnızca İslâm dünyası değil, aynı zamanda Hristiyan Batı açısından da yeni bir ilerleme rotasına girdiği söylenebilir. Kısaca özetleme gayreti içerisinde olduğumuz bütün bu değişim ve dönüşümler, “*yıldızın parladığı bir anda*” ortaya çıkarak gerçek anlamda yeni bir dünyanın temellerini atmış olan Selçuklu Sultanı Alparslan'ın olağanüstü kişiliği, hem siyasî ve askerî dehası hem de tarih tarafından kendisine biçilen rolü layıkıyla icra ettiğini göstermektedir.

I. BÖLÜM

BİR
KAHRAMAN
DOĞUYOR

Oğuzların Kınık boyuna mensup olan Selçuk Bey'in bir asırdan daha uzun süren maceralı ve ilgi çekici hayatının sona ermesi, Selçuklu tarihinde yeni bir devrin de başlangıcı oldu. “*Melikü'l-Gazî Selçuklu b. Dukak*” adıyla nam salmasından da anlaşılacağı gibi gazî kimliği ile ön plana çıkan dedelerinin Cend'de vefat etmesinden sonra vakit kaybetmeden harekete geçen iki kardeş, Tuğrul ve Çağrı Beyler yanlarındaki Türkmenlerle birlikte Mâverâünnehir bölgesine inerek bu bölgede güvenli, hayvanlarını rahatlıkla otlatıp huzur içerisinde yaşayacakları bir yer arayışına girmişlerdi. Fakat bu bölgede güvenli bir yurt bulmak hiç de kolay değildi. Bölgede hâkim olan Karahanlılar, tıpkı kendileri gibi Türk olan Selçukluların bir kez bölgeye yerleştikten sonra kendileri için tehlikeye dönüşeceklerini biliyor, bundan dolayı da sistematik saldırılar tertip ederek Tuğrul ve Çağrı beylerin idaresi altında bulunan Türkmen topluluklarını tabir yerindeyse yıldırma için ellerinden geleni yapıyorlardı. Kendilerine yer olmadığını ve bölgede istenmediklerini anlamalıydılar. Hâkimiyetlerini muhafaza etmek için binbir zahmetle gayret ettikleri bir dönemde Selçukluların yeni bir güç odağı olarak ortaya çıkmalarına izin veremezlerdi. Öte yandan hayatta kalma mücadelesi içerisindeki Selçuklular Karahanlılara karşı mümkün mertebe direnmeye çalışıyor, kendilerinden fersah fersah üstün olan soydaşları karşısında yok olmamak için çabalıyorlardı. Ancak, tahmin edilebileceği gibi işleri hiç de kolay değildi. Tecrübeli olması bir yana, gerçekten de tam donanımlı ve mükemmel bir askerî

teşkilat karşısında biraz da umutsuz bir kavga içerisinde olduklarını biliyorlardı. Varlığı sürdürmekten başka bir hedefi olmayan küçük bir topluluk köklü bir devlet geleneği karşısında ne yapabilirdi ki? Bununla birlikte başka bir seçenekleri de yoktu. Yaşamak için mücadele etmek ve direnmek, ayakta kalmak zorundaydılar.

11. Yüzyılın ilk çeyreği geride kalmıştı ve Selçuklular yaklaşık on yıl içerisinde varlık mücadelesi verdikleri coğrafyanın en kuvvetli hanedanına dönüşeceklerdi. Fakat henüz bunu bilmiyorlardı ve herhalde biri kendilerine olacakları söylese kendileri ile alay edip eğlendiğini düşünürlerdi. 1028 yılının sonlarında ve soğuk bir kış gününde uğradıkları acımasız bir baskında ağır kayıplar vermiş, başta Selçuk Bey'in oğlu ve Tuğrul ile Çağrı beylerin amcası Yusuf Yınal olmak üzere birçok Selçuklu beyi hayatını kaybetmişti. Karahanlı emirlerinden Ali Tekin'in görevlendirdiği Alp Kara tarafından gerçekleştirilen baskın nedeniyle büyük bir darbe alan Selçukluların içinde bulundukları durumu belli ölçüde tahmin edebiliriz. Soğuk ve yağışlı bir kış mevsiminin tam ortasındaydılar, başlarında sürekli bir tehlike vardı ve kayıpları telafi edilebilecek türden değildi. Üstelik maruz kaldıkları sorunlar sona ermek bilmiyordu ve her an yeni bir saldırı ile karşı karşıya kalabilirlerdi. Güvenli olmayan bir coğrafyada yaralı, hüznü ve yalnızdılar. Gidebilecekleri güvenli bir yer ya da kendilerine yardım edebilecek kimse yoktu. Bununla birlikte, babaları Mikâil Bey'in bir gazâ esnasında şehit olmasının ardından dedeleri Selçuk Bey tarafından her türlü zorluğun üstesinden gelebilecek şekilde yetiştirilen Tuğrul ve Çağrı beylerin umutsuzluğa kapılmadıklarını, kendilerini bölgede istemeyen Karahanlı soydaşlarına karşı tedbir alıp strateji geliştirdiklerini ve elbette zamanı geldiğinde, katledilen amcalarının ve beylerinin intikamını alacaklarına ahdettiklerini söyleyebiliriz. Fakat her halükarda zor durumdaydılar. Dolayısıyla da 20 Ocak 1029 günü Çağrı Bey'in

bir oğlunun dünyaya gelmesi Selçuklular için adeta bir teselli, geleceğe dair bir umut ve içinde bulundukları durum karşısında daha kuvvetli direnebilmelerini sağlayan bir müjde oldu. Bunu duraksamadan belirtebiliriz.

Yarının ne getireceğinin meçhul olduğu zor bir dönemde muhtemelen geçeden yapılmış bir çadırda gözlerini dünyaya açan Çağrı Bey'in oğlunun doğumu Selçuklular tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmış, talih güneşinin yükselişine bir işaret ve uğur sayılmıştı. Bilindiği gibi eski zamanlardan beri yeni doğan çocuklara isim verme konusuna özel bir önem veren Türkler, doğum sırasında yaşanan olaylardan ya da doğum sonrasında görülen ilk nesnelerden hareketle isim belirleme yoluna giderlerdi. Bebeğe Alparslan isminin tam olarak kim tarafından verildiği ve bunun tam olarak neyden hareketle yapıldığı konusunda bilgimiz yoktur, fakat büyük Türk dilbilimcisi Kaşgarlı Mahmud'un "*yiğit*" anlamına geldiğini bildirdiği "*alp*" ile gücün simgesi olan "*arslan*" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen "*Alparslan*" isminin, Selçukluların yaşamakta olduğu zorlukları aşma yönündeki arzu ve beklentilerine işaret ettiğini düşünebiliriz. Yine ona verilen İslâmî "*Muhammed*" isminin de buna paralel olarak İslâm'a olan teslimiyetle İslâm Peygamberi'ne bağlılığın göstergesi olarak ele alınabileceği açıktır. Geleceğin büyük bir hükümdarı olacak olan Alparslan'ın dünyaya gelişinin gerçekten de Selçukluların talihine yeni bir yön verip vermediği bir tarafa, bu güzel gelişmenin aileyi psikolojik olarak tahkîm ettiği ve yaşam mücadelelerine yeni bir enerji kaynağı olduğu söylenebilir. Evet, bir süre önce hanedanın büyüklerinden Yusuf Yınal Bey'i şehit vermişlerdi, fakat işte daha onun toprağı da kurumadan yeni bir bey açmıştı gözlerini dünyaya. Öldürülmekle tükenmeyecek, katledilmekle bitmeyecek ve bir ölüp bin dirileceklerdi. Alparslan'ın doğumundan kısa süre sonra